

ARANY „TOLDI“-JÁNAK EGY SZERKEZETI SAJÁTSÁGA.

Arany János „Toldi“-jának egy jellemző szerkezeti sajátága van, mely tudtommal eddig elkerülte az aesthetikusok figyelmét, de amely igen élénk világot vet a költő feltaláló tehetségére, inventiójára.

E sajátág a cselekvény szabályos ketté tagolódása s e tagokon belül az egyes eseményeknek magasabb fokban való megisméltődése.

Toldi cselekvénye szabályosan két symmetrikus részre tagolódik. Mindegyik hat-hat ének foglal magában; az első rész eseményei Miklós gyilkossága, a második részéi bajvívása körül csoportosulnak. Amazok színtere Nagyfaluban a Toldi-ház és a határ; emezeké a budai bajvívó-tér és környéke.

Ha a belső eseményeket tekintjük, a hős lélkének a fejlődését, akkor az első rész eseményei úgy viszonylanak a másodikéhoz, mint vágy a megvalósuláshoz, ha pedig a külső eseményeket nézzük, mint bűn a kiengeszteléshez.

Miklós az első részben gyermekifjú, kin még érzései, vágyai uralkodnak; a második részben érett ifjú, ki passiv vágyaiból, érzéseiből tette serkent, kinek értelme felülkerekedett s akinek akarati célja is van.

Toldi előrészének, az első hat éneknek legfontosabb eseménye, mintegy tengelye, Miklós gyilkossága. A második rész főtárgya bajvívása. E két esemény, Miklós tárgyul vett életrészletének legfontosabb s egymás fölé rendelt eseménye jellemző ellentéttel, illetve fokozattal van egymással szembeállítva.

Gyilkossága véletlen, György mesterkedésének s saját maga indulatosságának szomorú következménye. Félig öntudatlan, mindenestre szándéktalan esemény, de bűn, melyet hatalmas lelkifurdalás követ, György üldözésének törvényes alapot szolgáltat s Miklóst óhajtott céljától, a vítezi élettől a lehető legtávolabb veti.

Ellenben bajvívása tervszerű, öntudatos rákészülés fényes eredménye; erejének, vitézi szemességének gyümölcse; a kor felfogása szerint az előbbi bűnnek teljes kiengesztelése; erkölcsi diadal, mely feldúlt lelkiismeretének nyugalmat ad, bűnéért a világ előtt is bocsánatot szerez; leghőbb vágyát pedig épen megvalósítja.

E két főrészen belül az egyes fontos, sőt olykor a kevésbé fontos események is, részint magasabb fokozattal, emeltebb jelentőséggel ismétlődnek, vagy legalább is párhuzamba állíthatók.

Ha Toldi eseményeinek ezen megismétlődését összevetjük azon ténnyel, hogy a költőnek Toldi után írott nagyobb elbeszélő műve, a Toldi estéje változott jelentőséggel, más színezettel, de lényegében Toldi eseményeit ismétli meg, akkor talán némi bepillantást nyerünk Arany költői feltaláló tehetségének természetébe.

Párhuzamba állítható Miklós találkozása Laczfi nádor hádával, továbbá találkozása az özvegyvel.

Mindkettő ébresztő lelki hatással van rá. Az első a vitézi élet utáni vágyát lobbantja fel, a másik faji érzésének, lovagias bosszúvágyának felkeltésével határozott eszmét ad neki.

Magasabb foku ismétlése a II. éneknek a VIII. György szeretetlensége, szidalma, ingerlése, üldözése, mely részint vagyonvágyból, részint féltékenységből fakadt, ismétlődik magasabb fokban Lajos király előtti ármányában, midőn öccsét beárulja, befeketíti, hogy vagyonát végérvényesen magához kaparintsa s a király előtt teljesen lehetetlenné tegye.

De jellemző a különbség is. Míg öccsével szemtől-szemben kiméretlenül, gorombán viselkedik; háta megett, udvari ember módjára, gyűlöletét, kapzsiságát színes szavakba rejti.

Ismétlődik Miklós nádasai bujdosása alföldi vándorlásában. Amabban még tétovázó, határozatlan, emebben már határozott, bár részleteiben még egészen ki nem alakult célja van. Mindkettőnek végén találkozik Bencével, kit mindkét esetben édesanyja küld utána, részint jó tanáccsal, vigasztalással, részint marasztalással, biztatással, részint ízes jó ebéddel.

Az elsőben a fehér cipónak csak jó foszlós bele van, a másodikban száz arany tartalma is; de mind az, mind ez egyformán jól esik a szeretet után sóvárgó fiúnak.

Mindkettőben szerepel humoros színezettel a kulacs is, az

elsőben sikolt és vért ereszt, mikor Bence a nyakát kitekeri; a másodikban már csak kívül nedves, — a harmattól, de a belseje száraz, hogy csiholni lehetne benne.

Bence a nádasban vissza akarja tartani s hazahivogatja; emitt biztatja s segítőnek vele is marad. Amott Miklós busongva eszik s a szolga beszédén könnyre fakad, emitt vígan lakomáz, mulat, kurjongat és táncol.

Abban a kevés bor Bençét beszédessé teszi: ebben az apró kortyok elgyöngítik s elaltatják.

Emelkedő fokozatot képez anyjával való két találkozás. Az első fájdalmas búcsú, a másik örvendetes viszontlátás; az elsőben Miklós keresi fel anyját, titokban, éjjel, bánatos lélekkel, a jövő bizonytalanságának kínzó érzetével, bátyja elől bujdokolva. A másodikban viszont anyja keresi fel s öleli meg a király s a nagy urak szemeláttára, miután bűnéért bocsánatot nyert s vágya a vitézi élet után megvalósult, élete legboldogabb percében. Mindkét jelenetben sírnak; amott a bűtől, emitt a túlradó örömtől. Míg amott a bú elfojtja, emitt az öröm megoldja az édes anya szavát.

Ismétlődik Miklós álma. De míg nádasai álma rövid, kínos, nehezen jön, s mintegy kiállott testi-lelki szenvedéseinek visszhangja; alföldi útját befejező temetői álma derült, biztató s mintegy költői előkészítője a bekövetkező fontos eseményeknek.

Sőt más változatban ismétlődik Miklós előéletének elbeszélése is, egyszer Bence naiv, szerető színezésében, másszor György hazug ferditésében.

Párhuzamos Toldi két epizódja, a farkaskaland és bikakaland. Valószínűnek tartjuk, hogy az előbbit a költő az utóbbi ellenpárjával költötte.*

Mindkettő inkább erőpróbája, Miklósnak, emelkedő fokozattal. Mindkettő eszmét, gondolatot ébreszt benne. Az első derültebb, a másik komolyabb hangulatra hangolja.

Végül szimmetrikus párt képez az Előhang a két utolsó versszakkal, mint utóhanggal.

Párhuzamba állítható énekek eszerint: az I. és VII., a II. és VIII., a III. és XI., a IV. és X., az V. és IX., a VI. és XII.

Toldi kompozíciójának e művészete: eseményeinek magasabb fokú megisméltődése nem szembetűnő; ha az az igazi

* A bikakaland megvan Ilosvaiban; a farkaskaland Arany leleménye

művészet, mely elrejt magát: úgy ez igazi művészet, mert valósággal úgy kell felfedezni.

Az ismétlődő és párhuzamos események nemcsak jelentőségük, s az alapeszméhez való viszonyuk szerint különböznek, hanem sorrendjük is más.

A kiindulás a cselekvény mindkét felénél hasonló: találkozás Laczfi hadával s az özvegygel; még a következő esemény is egyezik: György szidalma és ármánya (talán ez magyarázza meg legjobban Toldi cselekvényének egyetlen időrendi eltérését: György ármánya ugyanis előbb történik, mint az előző ének eseménye, Miklósnak az özvegygel való találkozása). Azután az egyező törzsből más kombinációval hasonló ágak. Amott Miklós gyilkossága, bújdosása, találkozása Bencével, kalandja a farkasokkal; emitt épen fordított sorrendben: kalandja az elszabadult bikával, találkozása Bencével, viadala. A befejezés ismét egy: (VI. és XII. ének) vitézzé emelkedése s találkozása anyjával.

E sorrenddel, mely egyszersemind az események párhuzamát és ismétlődését is elrejt, a költő műve compositiójára a legnagyobb fokú természetesség bélyegét vonja.

Azon ténnyel, hogy az ismétlődő és párhuzamos eseményeknek más-más és emeltebb a jelentőségük, a költő egyfelől a változatosság, másfelől a fokozat művészi követelményeinek tett eleget.

Dr. Nagy Sándor.